

A világválság lélektani okai

Világválságon azon jelenségek összességét értem, amelyek egyenként és együttesen is azt mutatják, hogy az élet lehetetlenné válik a földön. Ha a válságot csak az emberi élet ellehetetlenülésére korlátozzuk, akkor a jelenségek jó összefoglalását adja David C. Korten *Tőkés társaságok világoralma* c. könyvének első fejezete. Ha ennél szélesebb értelemben használjuk, érdemes megnéznünk a világ helyzetéről évente kiadott jelentéseket, vagy folyamatosan figyelemmel kísérnünk a Gaia Sajtószemle híradásait.

A világválság okainak sorát sokan sokféleképpen vezették már le. Számomra a sor a Római Klub jelentésével kezdődik a 70-es évek elején; ezek a világ véges erőforrásai és az exponenciális népesség- és gazdaságnövekedés összeférhetetlenségét mutatták be. Ezután vettem tudomást arról, hogy az emberi környezet terhelhetősége is véges. Szomorúan állapítottam meg, hogy gyermekkorom Balaton-parti nyaralásainak kedves emlékei, a túlparti gőzmozdonyok alkonyati szürkéségbe mosódó füstcsíkjai többé nem oszlanak el a végtelen levegőbe, hanem kíméletlenül beszivárognak az ablakrészekre, s az egyre szaporodó városi gépkocsialomány büzhödt gödörré változtatja otthonom zöld szigetét. A kapitalista világ begyűrűző gazdasági válságjel-

ségei tehetetlen áldozatként mutatták be az addig környezeti agresszornak tekintett ipari társadalmat. Ekkor már a jelenségeken túl az okok is érdekelni kezdtek, és sorra bukkantam rá azokra a gondolkodókra, akik a gazdasági élet visszasságainak okát az **erkölcsi** szemlélet válságára vezették vissza. Az erkölcsi válság oka nyilvánvalóan az **értékrend** válsága, ez pedig a **világ-szemlélet**, vagyis egy adott társadalomban uralkodó **filozófiai** nézetek következménye. Ezen a ponton legalábbis a felvilágosodás gondolkodói, mások szerint már az újkor kezdetének tekintett „hosszú” 16. sz. humanistái kerültek a vádlottak padjára. 1983-ban a *Gondolkodó magyarok* c. füzetsorozatban ismét megjelent Hamvas Béla 1936-os tanulmányosorozata a világválságról. Ezzel teljessé vált számomra a sor, egyetértettem lényegi mondanivalójával: a mostani világválság gyökere az emberek **vallási** tudatának válsága; semmiféle történelmi vallás nem képes már elhithetni velünk azt, hogy létünk gyökerei isteni eredetűek; az ember alkalmatlanná vált arra, hogy önmagát egy nála nagyobb, fölötte álló kozmikus rend részeként értelmezze, s ebből egyként következik ön- és világpusztító szertelensége és metafizikai magányossága.

Előzetes megjegyzések

Ennek az eszmefuttatásnak a mondanivalója olyan állításokon alapul, amelyek ma a legkevésbé sem divatosak vagy szívesen látottak, ezért előrebocsátom ezeket mint előfeltevéseket, hogy azok, akik semmiképpen nem tudnak szóba állni velük, ne pazarolják idejüket a továbbiakra.

1. A probléma oka az egyén szintjén van, ezért a megoldás is csak ott kezdhető el.

2. A tudattalant tudatalattira és tudatfölöttire szétválasztva lehetséges csak megoldás.

Egyén és közösség

– történeti visszapillantás

Az emberi társadalomfejlődés azon pontján állunk, amikor a közösségileg kötött társadalom eszméjének hosszú évezredeit követő korszakváltás egyéniesedést hangsúlyozó szakaszában olyan gyors és nagymértékű változások történnek, amelyek az emberi életet és egyáltalán az életet veszélyeztetik már. A legutóbbi özönvíz óta (Kr. e. 9500 körül) egészen az európai újkor kezdetéig egyetlen uralkodó elv határozta meg a legkülönbélebb társadalmi-gazdasági formációk szerveződését, ez pedig az emberek egymásra utaltságát kifejező, kötött társadalom elve.

Ezekben a társadalmakban az egyes ember helyzete többszörösen és szigorúan meghatározott, egy Heller Agnestől kölcsönzött kifejezéssel élve ezek a társadalmak a biológiai és a társadalmi adottságok összeillesztését a hierarchikus világrend eszméjére alapozva olyan társadalmi beágyazás útján oldották meg, amellyel egyrészt kijelölték minden egyes ember helyét és feladatát a társadalomban, de a társadalom különféle közösségeinek finom szöttezésével nemcsak megköttették, hanem fenn is tartották és el is tartották az egyént. A kötöttség nyilvánvaló gazdasági alapja az ember és a természet ekkor még fordított aszimmetriája, a korlátlanul tűnő erőforrások kiaknázásának szűkös és kevésbé sikeres gyakorlata.

Ebben a helyzetben csak szigorúan szabályozott együttműködéssel lehet az életfeltételeket biztosítani, ami sokszor kegyetlen és igazságtalan módon határolja be az egyéni életpályákat. Egy tetszőleges biológiai adottságokkal (ma úgy mondanánk, genetikusan örökséggel) születő ember életpályája nagyjából a bölcsőtől a sírig megjósolható ezekben a kötött társadalmakban, mégpedig a társadalmi adottságok függvényében, azaz attól függően, hogy hová, milyen családba születik, s ezalól csak ritka kivételek lehetségesek. A társadalmi adottságok szigorú és

feltétlen uralma az emberre jellemző egyéni adottságok felett – ez a kötött társadalmak stabilitásának előfeltétele.

Az ember azonban tudatos lény, és az ilyen korlátok elfogadásához és működtetéséhez elfogadható világmagyarázatra van szüksége. Ezt fejezi ki az istenektől származó örök és változhatatlan erkölcsi világrend eszméje, amelyet a mesék, mondák, mítoszok, a vallás és a költészet, avagy a kultusz és a kultúra világa közvetít a létének értelmét kereső ember számára.

Kérdés, hogy az újkori európai társadalomfejlődést az ember és természet viszonyában bekövetkezett technikai-tudományos forradalom következtében terjedő szemléletváltás jellemzi-e, vagy a középkor végi hagyományos vallási világnézetet felváltó emberközpontú világszemlélet váltja-e ki a maig ható technikai és társadalmi változások sorozatát. Az új társadalomszervezési alapelvek a közösség helyett az egyénre alapoz, különösen is az egyéni szabadságra és az egyéni adottságok kibontakoztatására, szemben áll minden korlátozó megfontolással, és legnemesebb feladatának tekinti az előző korszak eszmeiségét képviselő szellemi erőkkkel szemben folytatott szabadságharcot. El kell ismernünk, hogy ezen új szellemiség képviselői sokszor jogosan lázadtak és küzdöttek olyan

társadalmi intézmények ellen, amelyek a hajdan egyedül üdvözítő (életet biztosító) világszemlélet védelmének ürügyén saját hatalmukat és a közösség kizsákmányolását biztosító pozíciójukat védték első-sorban.

Az új elven szerveződő társadalmi formák másként oldották meg az egyéni és társadalmi adottságok összeillesztését és a társadalmi együttműködés kérdését. Az egyes szabad emberek szükségletei személytelen közvetítő eszközök útján találkoznak és elégíttetnek ki. A gazdasági működés területén ez a személytelen közvetítő eszköz első-sorban a piac és csereeszköze, a pénz, a jogi és szellemi szerveződés területén pedig a közigazgatási és kulturális intézmények. Mindezen intézmények jogszerű létét és működését a társadalom többsége által elfogadott írott vagy íratlan társadalmi szerződés alapozza meg, amelyet gyakran alkotmány formájában fogalmaznak meg. Elvileg a társadalom minden polgára egyenlő esélyeket kap, minden örmester a batyujában hordja a marsallbotot, vagyis megszűnnek az egyéni életpályákat behatároló faji, rendi, családi kötöttségek.

Az egyéni szabadságnak azonban ára van, a kötöttségektől megszabaduló egyén a kötöttségek nyújtotta támasztól is eloldódik, saját magáról, egész életviteléről nemcsak lehet, de kell is most már egyénileg gondoskodnia. A családok méretének csökkenésével – ez a munkamegosztás növekedésének egyik következménye – egyre magányosabbá válik, s az egyre bonyolultabb társadalmi munkamegosztás szervezéséhez szükséges egyre bonyolultabb és egyre hatalmasabb közvetítő intézményrendszerrel szemben egyre kiszolgáltatottabb lesz. A 20. században az újkori szabadság társadalmának polgára már sokkal súlyosabb rabságban szenved a maga teremtette intézmények túlzott hatalma miatt, mint ami a személyes, hűbéri zsarnokság idején ránehezedett, s amitől szabadulni akarván létrehívta a piacot és a demokratikus államot.

Így azután nem csodálkozhatunk azon, hogy a bolsevik diktatúra túlélésének belső, illetve a kapitalizmus meghaladásának külső kísérletei egyaránt a közösségi gondolat és a szolidaritás jegyében fogantak. Ami a külső kísérletet illeti, minapi dicstelen kimúlása nem a közösségi gondolat és a szolidaritás, hanem a zsarnokság kudarcát jelenti. A bel-

ső, kisközösségi kísérletek sikerei és kudarcai sem az alapelveket, hanem a megvalósítás konkrét módszereit minősítik.

Segédtelemek:

1. Nem lehet visszatérni a szabad, tudatosan élő embertől

a nyájszellemű alávettetésbe, tehát mindennemű fundamentalizmus

mint posztmodern gyógyír elvetendő.

2. A kisközösségi kísérletek során komolyan kell venni

az egyén tudatosságát és szabadságát.

Ezek elhanyagolása kudarcokhoz vezet.

Érett, önálló, szabadon az együttműködést választó egyének

közösségei lehetnek csak sikeresek.

Az első megjegyzésre azért van itt szükség, mert a modemitás sajátos problémái által sorozatosan kiváltott válságok gyógyítására a múltban sikeresnek bizonyult társadalmi-politikai rendszerek visszaállítása látszik az egyik lehetséges megoldásnak. Megdöbbentő és elkeserítő élmény számomra, amikor a világválság jelenségeit és bizonyos szintű okait világosan látó gondolkodók a hajdani teokratikus monarchiák visszaállításában jelölik meg a gyógyulás egyetlen üdvözítő módját. Ezzel a szemlélettel egyrészt a világszerte erősödő fundamentalista vallási mozgalmak törekvéseivel vállalnak közösséget, másrészt a válságok idején amúgy is túl könnyen terjedő, leegyszerűsített sémákban gondolkodó szemléletnek nyújtanak szellemi fegyverzetet, előkészítve a kismimizettek által epedve várt erős kezű diktátor uralmát.

A második segédteletre azért kell külön figyelmet fordítanom, mert az a vallási, szellemi, lelkiismereti mozgalom, amelyben felnöttem, egyértelműen a közösségre, mégpedig a kisközösségre tette a hangsúlyt. A létrejöttéhez vezető kérdéstől kezdve (hogyan maradhat fenn a katolikus egyház a bolsevik diktatúrában), saját feladatának és belső problémáinak megoldásán keresztül a világválság legégetőbb mai kérdéseinek soráig minden megoldási kísérletében a közösségi elemet helyezte előtérbe, így a közösség működőképességének és hatékonyságának javítására összpontosított. Sikereinek és kudarcainak megítéléséhez hiányzik még a történelmi távlat. Ebben az írásban most más

forrásokból származó, régi-új esz-közöket szeretnék ismertetni.

Régi korok tudatátalakítási

módszerei

Régebbi kultúrák kultuszaiban a beavatási eljárások elsődleges célja a gyermekkor és az ifjúkor határának megvonása, átlépés és befogadás a felnőttek világába. Ez az újrászületési folyamat fájdalommal, halálközeli élményeket kiváltó próbákkal jár, a beavatandónak át kell élnie a szenvedést, betegséget, örületet, és ezekkel a tapasztalatokkal kell visszatérnie az új életszakaszba. A beavatási eljárások második célja az ember mint biológiai lény újrászülése a szellemi világ sarjaként. Biológiai lényből saját szellemi lényének tudatára ébredő felnőtté vált az, akit a halhatatlanság tapasztalatával ajándékozott meg a beavatási halál megtapasztalása és az azt követő visszatérés az életbe.

A mai kor társadalmából mindkét beavatási rítus hiányzik, sem a gyermekorból nem nőünk ki, sem a szellemi világ gyermekeiként nem ismerjük meg önmagunkat. Mindannyian számos példáját tudnánk felsorolni az ötvenéves gyermeknek, az örökkön aggódó szülőnek, s annak a lapos materializmusnak, amelyre a modern civilizáció központi törekvései utalnak. Nem tudjuk már, nem is hisszük el, hogy ha az ember valóban fel akar nőni saját szellemi eredetéhez, akkor szembe-sülnie kell mindazokkal a dolgokkal, amelyeket a legszívesebben kizárna a világból, a betegséggel, a szenvedéssel, a fájdalommal, a borzalommal, a félelemmel, a halállal. A felnőtt ember a lét ezen sötét területeit az isteni rend szükségképeni fonákjaként fogja föl. A gyermek az ép, sértetlen világban hisz, a felnőtt tudja, hogy a lét gondokkal teli, de ez nem töri meg, mert tud az örök transzcendens rendről, amely a törekeny emberi lét mögött áll. A mítoszok meghaló és feltámadó istenei erről a rendről tudósítanak. Az ókori görög tragédia értelme sem más, mint az ember életének szellemi irányba terelése, a látható történések mögött álló láthatatlan, örök törvények és minták megjelenítése, amit leszűkített értelemben felfoghatunk egyfajta kollektív pszichoterápiaként is. Ebben a témakörben érdemes elolvasni Thorwald Dethlefsen *Oidipusz, a talány megfejtője* című könyvét.

Tudati iskolázás

Milyen más úton indulhatnánk el mi, a mai kor emberei, akiket az európai civilizáció megfosztott az ősi és ókori kultúrák emberformáló, szellemi vezetést nyújtó rítusaitól? Nos, használjuk az értelmünket, amelyre az emberi gondolkodás első írásos feljegyzéseitől kezdve olyan nagyon büszkék vagyunk. Hogy jogosan-e, arra nézve csak két könyvem jut eszembe századunkból, Willy Brandt *Szervezett örület* és Szent-Györgyi Albert *Az örült majom* című prófétai jajkiáltásai. Baj lenne talán az értelmünkkel?

A probléma gyökérmozzanata az, hogy az ember nem éli át a gondolkodás folyamatát, önmagát mint gondolkodót sem éli át a jelenben. Ezért aztán saját lényét ott keresi, ahol világos tudattartalmakat talál, az át nem élt tudati folyamatok múltjában, a tárgyiasult gondolatban, észleletben, képzeletben, vagyis saját tudati folyamatainak lecsapódott, elmúlt formájában. Az önmagáról alkotott múltbeli kép azonban nem valóságos, így újra és újra meg kell bizonyosodnia saját létéről, bizonyítékokat kell keresnie, hogy érezze, hogy van. Az ember a jelenben nem éli át önmagát, ezért van szüksége tulajdonra, sikerre, öngazolásra, bizonyítékokra. Ahelyett, hogy gondolkodóként élné át önmagát, inkább arra törekszik, hogy kívülről győződjék meg saját léteiről, és ezzel az öntudat helyett

az önértés felé törekszik. Az önértéshez azonban külső eszközök kellenek, ezért válik az ember függővé rangtól, hatalomtól, pénztől, elismeréstől, a többiek véleményétől, ezek révén akarja állandóan bizonyítani, elsősorban önmaga számára, hogy létezik.

A lelki bajok oka is a jelenben történő öntapasztalás hiánya. A lelki betegségek oka szinte minden esetben az ésszerűtlen félelem. Egyébként minden félelem ésszerűtlen, mert csak megnehezíti az ember helyzetét. Félelmei viszont csak egy saját léteire vonatkozóan bizonytalan, kétségeskedő lénynek lehetnek. Csak ilyen embert lehet megsérteni, csak ilyen ember lehet ideges, vagy próbálja meg a nehézségeit önmaga elkábítása útján elleplezni. A drogokon kívül kiváló kábítószer az alkohol, a szórakozások, a munka, a dicsőség, a hatalom, a pénz hajszolása. Aki viszont rendületlen bizonyossággal éli át saját létét, sőt azt is, hogy ez a lét örök és halhatatlan, mert a testétől függetlenül éli át önmagát, az egészen másképpen áll hozzá az élethez, mint az, aki mindezt csak gondolja, vagy éppen mindezek ellenkezőjét hiszi. Adni, szolgálni, békességet teremteni csak az tud, aki létezik.

Tudat és tudattalan

A lelki jelenségek vizsgálata ebben a században a gyakorlati

lélektan hirtelen virágzásához vezetett, s ebben elsőrendű fogalommmá vált a tudatalatti, amely Sigmund Freud munkásságában elsősorban az elfojtott nemi készletések összességét jelentette. Freud követői a tudatalatti lelki tartalmak több más területét is fölterképezték. Jung és tanítványai inkább a tudattalan fogalmát használták, mert vizsgálódásaik során olyan képességekre bukkantak, amelyeket inkább illet tudatfölöttinek, mint tudatalattinak nevezni. Ha képességeink forrását keressük, hamarosan a tudatfölötti határra érkezünk, ha a saját tudatunk fölötti uralmunkat vizsgáljuk, meg kell tapasztalnunk a lelkünkben önállósult szokások, szenvedélyek gyakran döntő hatását a tudatunkra. Minden lelki problémánk innét, a tudatalattiból ered, a megoldás pedig a tudatfölötti erők gondozásából jöhet, tudatos létünket kell élővé, jelenlétvé tenni, hogy gazdagodjunk képességeinkben és önmagunk feletti hatalomban. Ezért olyan sajnálatos, hogy a mai lélektani iskolákban megkülönböztetés nélkül, összevegyítve gondolnak mindezen lelki erőkre és hatásokra, s a tudatalatti (jobb esetben tudattalan) vizsgálatából és kémleléséből remélik azon ismeretek fölbukkanását, amelyek a gyógyulást előmozdíthatják. Mivel a problémák forrását és az élet vizét egyazon kútból vélik kimeríthetni, az eredmény legalábbis kétséges.

Itt az ideje, hogy megpróbáljunk többet is mondani e két terület jellemzőiről és konkrét megnyilvánulásairól.

A nagy Én és a kis én

A nagy Én ad, a kis én szerez és vesz. Amikor mindenki venni és birtokolni akar, a háború elkerülhetetlen. A gazdasági liberalizmus az egyéni önzés ideológiája, a marxista kollektívizmus az osztályönzésé, a nacionalizmus a nemzeti önzésé. Egyik sem gyógyítja a többit, csak az összeütközések száma nő. Egyénileg is romboló a kis én igényeinek, követeléseinek szabad utat engedni, mert ezek a vágyak ismétlődnek és nem elégíthetők ki. Az önértés igénye a lélekből származik, a test ennek csak eszköze, a testnek pedig csak biológiai szükségletei vannak, nem vágyik élvezetekre. Az élvezetvágy a lélek emléképein alapul. A önzés forrása az érzések világa, mert az önzés önértésre törekszik az elmulasztott öntapasztalás vagy önmegismerés pótszereként. Ha a tudat, vagyis a lélek öntapasztalása olyan erős lenne, mint egy fizikai tárgy tapintásának átélése, akkor nem lenne szükség önértésre, azaz önzésre. Az érzelem nem valamit érez, hanem önmagát, nem ismer meg semmit és önmaga sem megismerhető. Tudatalatti, hasonló a szabad képzetársításokhoz, ezért is lehet a nyelvi formában megjelenő asszociációk segítségével fölterképezni egy ember rejtett érzéseit.

Az önértő érzések nemcsak a testet használják eszközül, az önzésnek vannak lelki formái is, például a becsvágy, az irigység, a kapzsiság, a harag, a felháborodás, a megszólás, a hazugság. Az önzés további negatív hatású formái az önbizalomhiány, a kisebbségi érzés, a féltékenység, a túlértékényesség. Ezek a viselkedési módok soha nem akaratlagosak, és a legritkább esetben tudatosak, az önzés tehát tudatalatti forma. E tétel megfordítása merőben szokatlan: a tudatalattiban gyökerező minden viselkedési forma önző. Hogyan fedezhető föl akkor egyáltalán az önzés? Az emberi megismerés, amely az önzést fölfedezi, biztosan nem önző, hiszen akkor képtelen lenne erre a fölfedezésre. Az önzést fölfoghatjuk az öntapasztalás felé vezető út első lépéseként. Az önzés önállóvá teszi az embert, olyanná, aki saját erőfeszítéseivel megszerezheti a maga számára azt, amire szüksége van, és

önálló döntése következtében adni is tud abból, amit megszerzett, vagyis az önzés magányából eltalálhat a másik emberrel alkotott közösségig. Szabadságában áll megmaradni abban az állapotában, amelybe saját tudatos döntése nélkül került, amelyben a tudatalatti elemek uralkodnak, és ugyanígy szabad arra is, hogy megtegye az osztozás közössége felé vezető lépéseket. Csupán abból, hogy mindez tudatosan megfogalmazható, már levonhatnánk azt a következtetést, hogy az önzés meghaladható emberi állapot.

A tudatalatti felismerésének eszköze a tudatos megismerés, a gondolkodás, amelyet sajnálatosan ritkán élünk át valóságosan, hiszen ha föltennénk magunknak azt az udvariatlan kérdést, hogy mikor gondoltunk legutóbb valami újat, bizonyára hosszas töprengésbe merülnénk. Amit közösségesen gondolkodáson értünk, az valójában nem más, mint kész gondolatok újragondolása és összekapcsolása. Gondolkodó figyelmünk számára mindig csak kész tudattartalmak jelennek meg, olyan tudatunk van tehát, amely csak a saját múltját képes megfigyelni, így jelenik meg számunkra minden új gondolat vagy észlelet. Ha elszakadunk attól az ókori magyarázattól, amely szerint az emberi tudatba az istenek közvetlenül helyezik bele az észleleteket és gondolatokat, akkor föl kell tennünk, hogy tudati folyamatok eredményeképpen keletkeznek. (Ámbár a régi magyarázat sokkal egészségesebb lelki életet adott az embernek, hiszen így nem választotta szét az istenit és a világit, és nem lázadt a sors ellen.) A gondolkodás folyamatában azonban nem veszünk részt, nem éljük át, nem tapasztaljuk meg, csupán megállapítjuk az új születését. Nem tudjuk, hogy miként és hogyan keletkezik valami új, ami azelőtt nem volt. Ezt az ismeretlen forrást nevezzük tudatfölöttinek.

Tudatalatti és tudatfölötti

Az emberi szabadság korlátjai csak részben származnak fizikai-biológiai meghatározottságokból, gyakrabban önállósult lélekrészekből, ezeket Carl Gustav Jung autonóm komplexusoknak nevezi és a tudatalatti részének tekinti. A tudatalattiból bukkannak föl a nem világos, nem átlátható érzések, indítások, asszociációk, amelyek képesek uralni a tudatos akaratot. Megtörténik, hogy a tudat ezeknek az impulzusoknak az oldalára áll, gondolati-

lag igazolja azokat, és úgy tesz, mintha mindent szabad elhatározásából tenne. A tudatalatti kész formákból, szokásokból áll, amelyek megjelennek a tudatban, de sem a keletkezésük, sem a megjelenésük nem az önálló tudat akarata szerint történik, mindkettő tudatalatti. Minden kész, megformált tudati elem önző, azaz önértő, hiszen megformált képződmény nem lehet megismerő, mert már rögzített. Önzésből semmit sem lehet megismerni, ha az ember önmagát keresi, nem keresheti azt, amit meg akar ismerni.

Az önálló figyelem nem előre megformált, ezért tud átmenetileg minden formát fölvenni, bármivel azonosulni, majd tökéletesen visszatérni, hogy más tárgy felé forduljon. Bármiféle alkotáshoz használhatatlanok a kész formák, új csak abból keletkezhet, ami még nem öltött alakot. Mindenről, ami új, előbb szavak nélkül alkotunk fogalmat, csak azután fejezzük ki egy bizonyos nyelven. A beszéd és a gondolkodás képessége jellegzetesen tudatfölötti eredetű. A beszéd és a gondolkodás elsajátítása a kisgyermeknél, a gondolatmenetek értelmes mivoltának eldöntésére szolgáló evidencia világos átélése a felnőtté, az intuitív gondolkodásban megnyilvánuló, rajtunk kívül álló vezetés mind-mind a tudatfölötti léterület hatása. Az ember képes új fogalmakat alkotni, új gondolatokra jutni, új gondolatokat megérteni. Mindez a tudatfölötti hatása. A tudatfölötti állandóan jelen van, de nem tudatos.

<i>Tudatalatti</i>	<i>Tudatfölötti</i>
kész	nem kész
megformált	formától mentes
valami	hogyan
szokás	képesség
ismétlés	rögtönzés
képzetársítás	gondolkodás
érezlem	ézés
ösztön	én akarok

Bár a tudatalatti jellemzői életünk nagyobb részét uralják, mégis a tudatfölötti vonásait tekintjük igazán emberinek.

Demeczký Jenő

Korábbi megjelenés:

„Érted vagyok”, 1998. október
(Folytatjuk)